

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528) www.economy.nayka.com.ua | № 5, 2019 | 30.05.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.5.61](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.61)

УДК 339.137.2:339.56(477)

С. Г. Турчіна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції, Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID: 0000-0002-3861-694

Л. О. Дашутіна,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту ЗЕД та євроінтеграції Сумський національний аграрний університет, м. Суми
ORCID: 0000-0002-6421-816X

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА СВІТОВИХ РИНКАХ

Svitlana Turchina
PhD in Economics, Professor Associate,
Sumy National Agrarian University, Sumy
Lyudmila Dashutina
PhD in Economics, Professor Associate,
Sumy National Agrarian University, Sumy

THE PRIORITY DIRECTIONS OF STRENGTHENING THE COMPETITIVE POSITIONS OF UKRAINE IN THE EUROPEAN AND WORLD MARKETS

Обґрунтовано актуальність розвитку конкурентоспроможності економіки України в контексті закріплення її позицій на європейських та світових ринках. Наведено оцінку України за міжнародними рейтингами, яка свідчить про невисокий рівень її конкурентоспроможності. Проаналізовано (в динаміці) масштаби зовнішньоекономічної торгівлі України за обсягами експорту та імпорту товарів і послуг. Проведено аналіз структури товарного експорту України за характером технологічності як передумови покращення її конкурентних позицій на міжнародних ринках. Досліджено структуру експорту в розрізі спрямування товарів і послуг за три останні роки, встановлено суттєве зменшення експортних поставок до країн СНД та глобальну переорієнтацію вітчизняних експортерів на ринки країн ЄС. Обґрунтовано основні напрями посилення конкурентних позицій України на європейських та світових ринках.

The actuality of development of competitiveness of the Ukrainian economy in the context of fixing its positions on the European and world markets is substantiated.

The purpose of the article is an analysis of modern tendencies of foreign trade, in the context of economic development and increase of competitiveness of the country, and also formation of recommendations in relation to strengthening of Ukraine's competitive positions on the European and world markets.

The methodological context is based on a system approach to explore the phenomena and processes of the modern state and trends in raising the international competitiveness of Ukraine. General scientific and special methods of scientific cognitions were used in the research process, in particular, to reveal the theoretical positions of main domestic scientists and certain positions of the legislative framework of the European Union. This allowed the authors to outline Ukraine's place in international competitiveness ratings and analysis of the competitiveness of Ukraine's foreign trade.

The research established that Ukraine's economy, within the framework of single global economic system, demonstrates active cooperation with the world community, which provides for opening new opportunities for the development of manufacturing industries and provision of access of domestic products to the world markets.

According to the research topic, the authors analyzed the system of international competitiveness of Ukraine's economy through analysis of the dynamics of its competitiveness in the global environment. Scales of Ukraine's foreign trade according to the volume of export and import of goods and services is analyzed in dynamics to determine the ability of the state to have influence on the world markets.

An analysis of the structure of commodity exports of Ukraine by the nature of technological capacity as a prerequisite for improving its competitive position in international markets is carried out in the article. The negative fact, which shows the displaced of domestic exporters from the technological segments of foreign markets from the beginning of 2014, has been established.

The structure of export in the context of the direction of goods and services in the last three years has been analyzed. A significant decrease of export supplies to the CIS countries in the total Ukraine's export volume was found. This led to a deterioration of the foreign trade balance of Ukraine with these countries. The fact that Ukraine is characterized by a global reorientation of domestic exporters to EU markets is established.

The main directions of strengthening of competitive positions of Ukraine in the European and world markets are substantiated. The main ones are creation of favorable conditions that stimulate trade and innovations for export diversification.

The theoretical positions and analytic researches can be used to form the basis of international competitiveness of Ukraine.

Ключові слова: *глобалізація; міжнародна конкурентоспроможність; європейський конкурентний простір; фактори конкурентоспроможності; зовнішня торгівля; торговельний потенціал; євроінтеграція; ЄС.*

Keywords: *globalization; international competitiveness; European competitive environment; competitiveness factors; foreign trade; trade potential; eurointegration; EU.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток світової економіки та активізація глобалізаційних процесів супроводжується посиленням конкуренції на міжнародних ринках, що, у свою чергу, обумовлює значний динамізм міжнародної торгівлі і сприяє активній інтернаціоналізації бізнесу. Перед Україною, яка активно рухається до Європейського Союзу, базуючись на принципах багатовекторності зовнішньоекономічної політики, успішність, значним чином, залежить від конкурентних позицій експортоорієнтованих секторів економіки та інтеграції останньої до глобального економічного простору на умовах взаємовигідного співробітництва з іншими державами.

Зважаючи на це, національній економіці щоб не трансформуватись у бідну аграрну державу із слабким внутрішнім ринком, нестабільною соціально-політичною ситуацією тощо, варто максимально зосередити усі можливі ресурси, резерви і зусилля на підвищенні конкурентоспроможності та, якомога швидше, адаптуватись до жорстких вимог зовнішнього конкурентного середовища, скориставшись перевагами глобалізації. В цьому аспекті, з метою пошуку шляхів та напрацювання пропозицій щодо посилення конкурентних позицій України на європейських на світових ринках особливої актуальності набувають дослідження тенденцій їх розвитку, зовнішньої кон'юнктури, стану соціально-економічного та розвитку експортного потенціалу держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на важливість визначеної проблеми, різним її аспектам присвячені роботи як вітчизняних так і зарубіжних науковців, зокрема: М. Бейлі, Е. Валерстайн, В. Гейця, В. Гончаренка, А. Гриценка, В. Дергачова, О. Довгаль, Г. Дугінець, Я. Жаліла, Н. Мешко, Т. Мельник, І. Науменка, Д. Норта, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, М. Портера, Є. Фролова, С. Циганова, О. Швиданенка, С. Якубовського та інших. Однак, враховуючи глибину сучасних наукових досліджень питання розвитку та посилення міжнародних конкурентних позицій України потребують постійного вивчення та напрацювання пропозицій. Крім того, актуальними є дослідження участі України в міжнародних інноваційних програмах та їх вплив на економічний розвиток країни в цілому і рівень конкурентоспроможності української продукції, зокрема.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій зовнішньої торгівлі, в контексті економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни, а також формування на цій основі рекомендацій щодо посилення конкурентних позицій України на європейських та світових ринках.

Вклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економіка України, в рамках єдиної глобальної системи господарювання, демонструє активну співпрацю з міжнародним співтовариством, що передбачає відкриття нових можливостей для розвитку виробничих галузей та забезпечення доступу вітчизняних товарів до світових ринків. Очевидно, має бути попит на продукцію вітчизняних підприємств та її переваги, які б гарантували можливість закріплення позицій України в міжнародному конкурентному середовищі.

Оцінка конкурентоспроможності національної економіки стосується, насамперед, можливостей національних виробників конкурувати на внутрішньому і зовнішніх ринках з виробниками інших країн, а отже найбільш об'єктивними у цьому аспекті є порівняльні оцінки української економіки у рейтингах міжнародних організацій.

На сьогодні найбільш повний комплекс показників конкурентоспроможності різних країн світу відображає індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), де представленою є і наша держава. Так, за даними звіту Всесвітнього економічного форуму економіка України, на жаль, не демонструє істотних змін (рис.1).

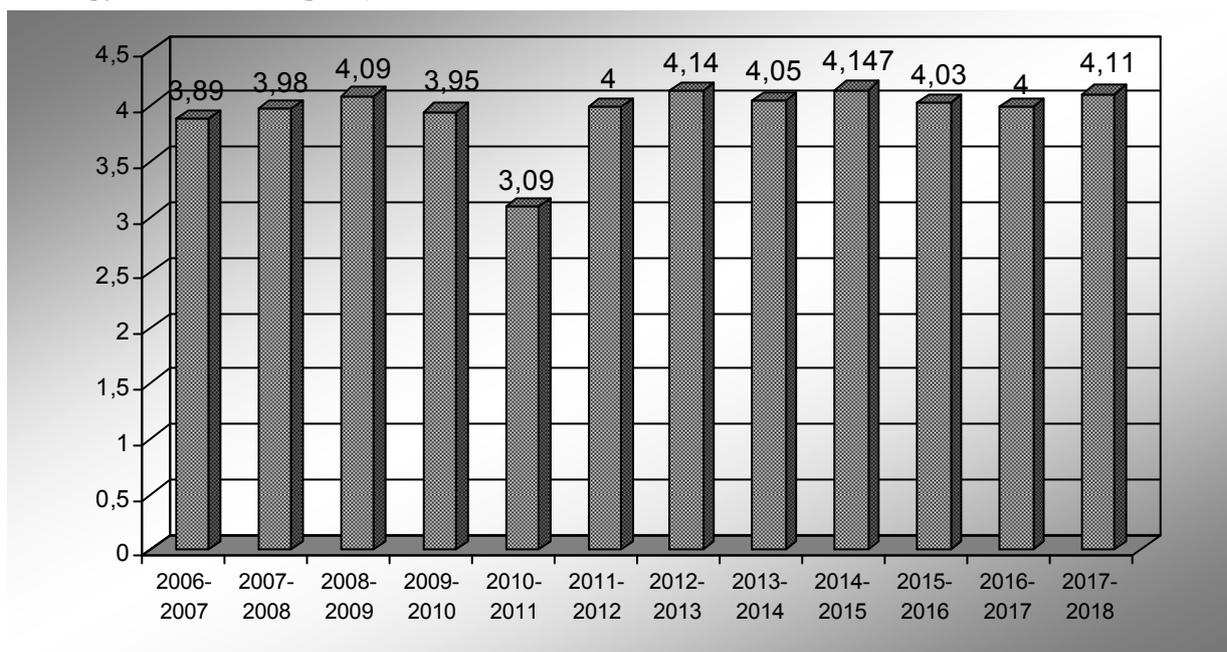

Рис. 1. Динаміка значень індексу глобальної конкурентоспроможності (GCI) України за 2006-2018 рр.

Джерело: складено авторами за даними Всесвітніх економічних форумів 2006 - 2018 рр. [1]

У 2017 р. Україна посіла лише 81 місце із 137 охоплених дослідженнями країн, де найближчими сусідами в рейтингу стали такі держави як Бутан (82 місце) та Бразилія (80 місце). Що ж до показників 2018 р., варто відмітити, незначні переміщення України, на 83 місце із 140 країн, що є свідченням позитивних коливань в бік підвищення конкурентоспроможності. В цілому, Україну на фоні міжнародних порівнянь не можна визнати конкурентоспроможною, а це, як відомо, спричиняє недовіру до вітчизняних підприємств з боку іноземних контрагентів, ускладнюючи тим самим їх співпрацю.

Отже, зважаючи на те, що характерною ознакою зовнішньоторговельної конкурентоспроможності країни є її здатність активно поширювати свій вплив на світових ринках розглянемо масштаби зовнішньоекономічної торгівлі України за обсягами експорту та імпорту (рис. 2).

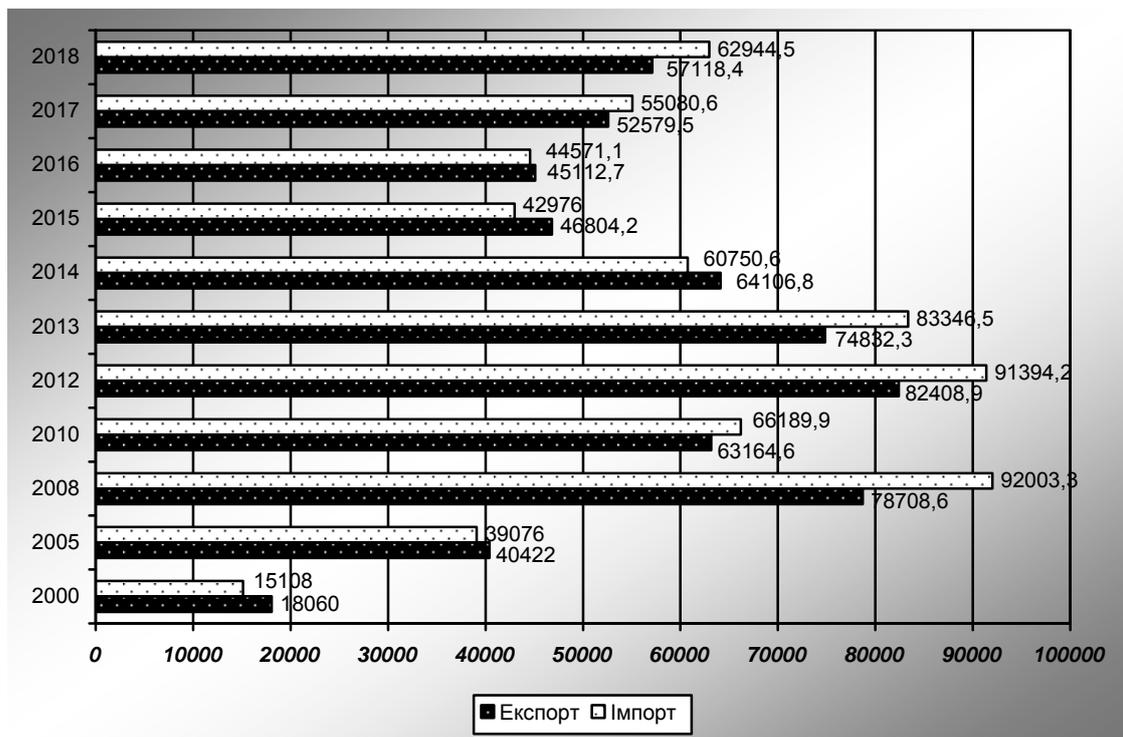

Рис. 2. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у період з 2000-2018 рр., млн. дол. США
Джерело: складено за даними [2]

Як негативний факт в динаміці зовнішньої торгівлі України слід відмітити, що з 2013 р. спостерігається тенденція до падіння обсягів експорту. Хоча вже з 2017 р. відбуваються позитивні зміни в напрямку нарощування обсягів зовнішньої торгівлі товарами та послугами, однак, темпи такого зростання є надто повільними. Поряд з цим, спостерігається збільшення обсягів імпорту товарів і послуг до України. Упродовж 2018 р. у порівнянні з попереднім роком зафіксовано зростання згаданого показника на рівні 14,3% (7,9 млрд. доларів США). В цілому, можна констатувати, що лише у період з 2014 по 2016 рр. експорт товарів і послуг з України за останні десять років перевищував імпорт.

Звертаючись до наукових праць відомого американського вченого-економіста М. Портера, який справедливо зазначає, що країна досягає високої конкурентоспроможності не у всіх галузях, а лише у тих, у яких вона має конкурентні переваги [3]. Стає очевидним, що тільки продукція окремих галузей в Україні є конкурентоздатною. Розглянемо на рис. 3. товарну структуру експорту України за 2018 рік.

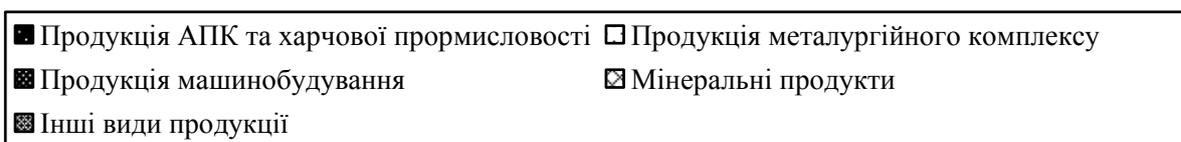
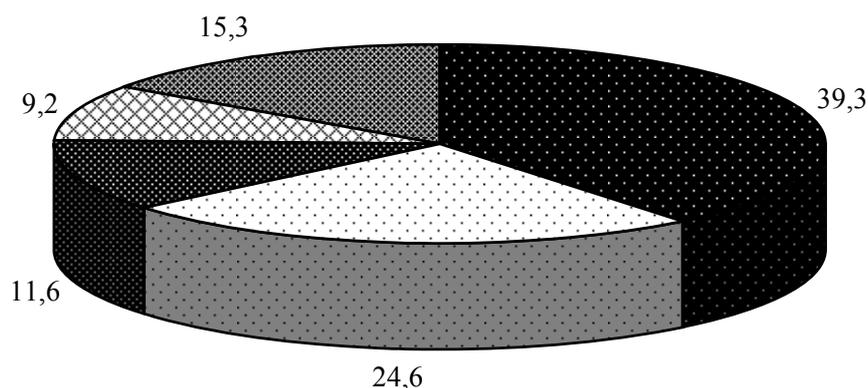

Рис. 3. Питома вага продукції в експорті України у 2018 р., %

Джерело: складено за даними [2]

Отже, найбільша частка вітчизняного експорту у 2018 р. відведена продукції галузей: АПК та харчової промисловості - 39,3%, металургійного комплексу - 24,6%, машинобудування - 11,6% та мінеральним продуктам (9,2%) (рис.3). Однак, волатильність цін та нестабільність попиту на вітчизняну експортну продукцію засвідчує її сировинну спрямованість. Це, передусім, стосується продукції агропромислового комплексу та металургії з відносно низькою доданою вартістю, характеризуючи її недостатньо технологічною, а відтак, такою, що має низький рівень конкурентоспроможності.

Структурна характеристика технологічності експорту безпосередньо впливає на економічну потужність та є індикатором конкурентоздатності будь-якої країни (рис. 4).

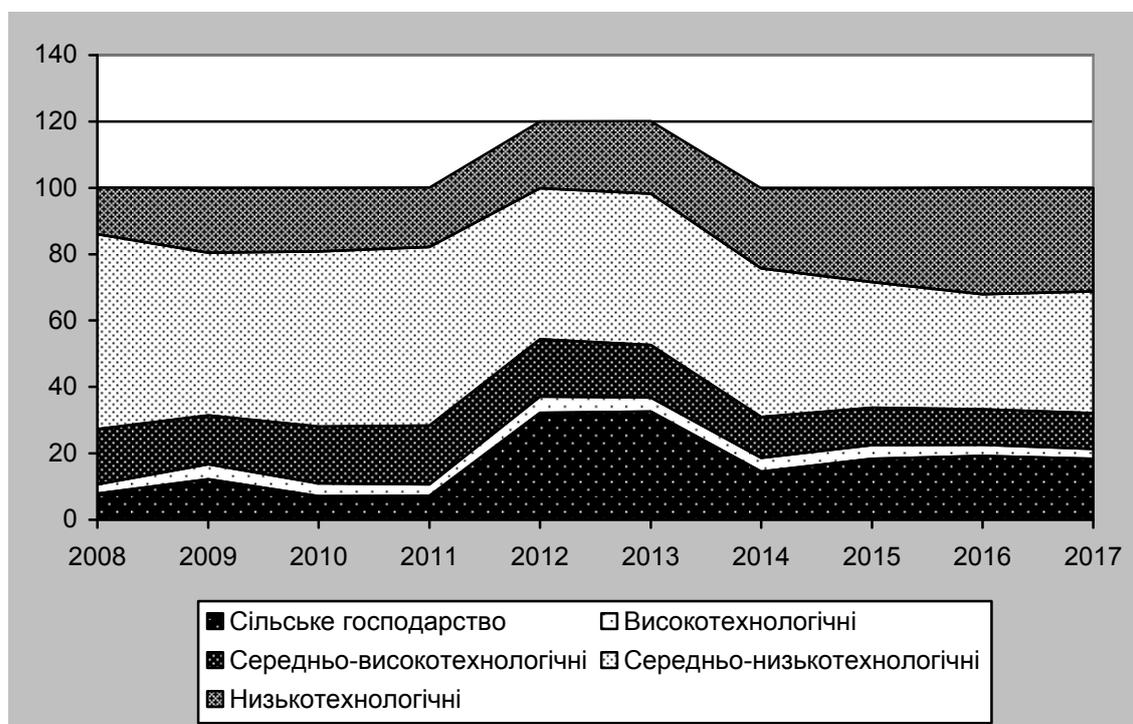

Рис. 4. Структура товарного експорту України за характером технологічності у 2008-2017 рр., %

За підсумками 2017 р. значно зросла частка низькотехнологічних товарів до 31,2 %, що становить 13,5 млрд. дол. США., це майже на третину більше рівня 2008 р., натомість, сума високотехнологічних та

середньо-високотехнологічних товарів складала лише 13,7 % (45,4 % виручки від експортних поставок, порівняно з 2008 р.) [4].

Формування викладених тенденцій, безпосередньо, пов'язано із розвитком державної інноваційної політики, яка, на слушну думку відомого вченого Л.І. Федулової, має бути докорінно переосмислена. Порівняння з розвиненими країнами, де практика стимулювання інновацій через пільгове оподаткування, надання кредитів, розвиток науково-дослідної та інноваційної інфраструктури, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату є звичним та усталеним атрибутом розбудови інноваційного суспільства, свідчить не на користь України [5].

Як показує світова практика видатки на науку та НДДКР у країнах світових лідерах є достатньо високими. Зокрема, США скеровують 2,83 % ВВП на науку та НДДКР, Китай - 2,07 %, Сполучене Королівство - 1,75 %, РФ - 1,5 %, наукоємність ВВП країн ЄС-28 у середньому становить 2,03 % [6]. Щодо України, яка активно інтегрується до світової спільноти, можемо констатувати позитивну тенденцію фінансування інноваційної складової в абсолютних показниках, однак, їх питома вага у ВВП з кожним роком зменшується (рис. 5).

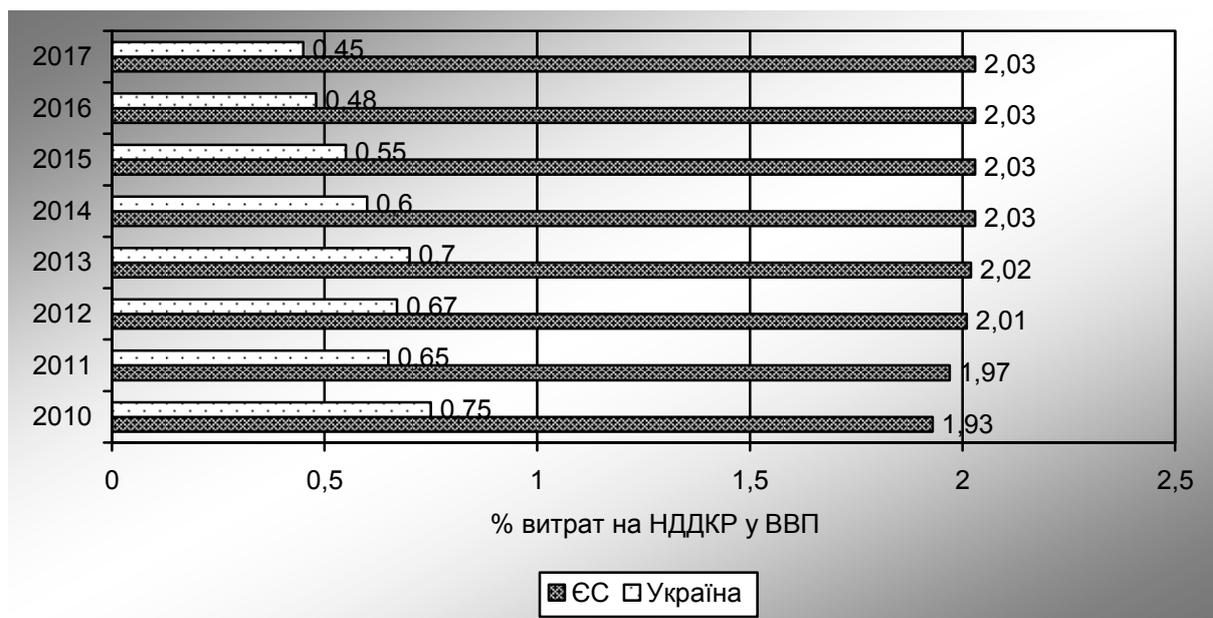

Рис. 5. Витрати на НДДКР у ВВП країн ЄС та України, %

Джерело: складено за даними [7]

Загальний рівень фінансування науки вважається однією з ключових характеристик інноваційності країни, тому цілком очевидним є негативний факт витіснення вітчизняних експортерів з високотехнологічних сегментів зовнішніх ринків, особливо характерною є така ситуація для періоду початку 2014 р. Серед причин можна назвати невідповідність затребуваним вимогам країн Європейського Союзу щодо якісної складової вітчизняної продукції АПК та торговельними протистояннями із РФ, на ринок якої, в основному, зорієнтована продукція машинобудування.

Не додає оптимізму і суттєве зростання (з 2016-2018 рр.) Глобального інноваційного індексу (рис. 6) - узагальнюючого показника для вимірювання рівня та результатів реалізації інноваційного потенціалу держави, ми дійшли висновку про негативний стан інноваційної сфери в Україні. Звісно, така ситуація внесла корективи в експорт товарів за характером технологічності та відчутно вплинула на конкурентні позиції України на європейських та світових ринках.

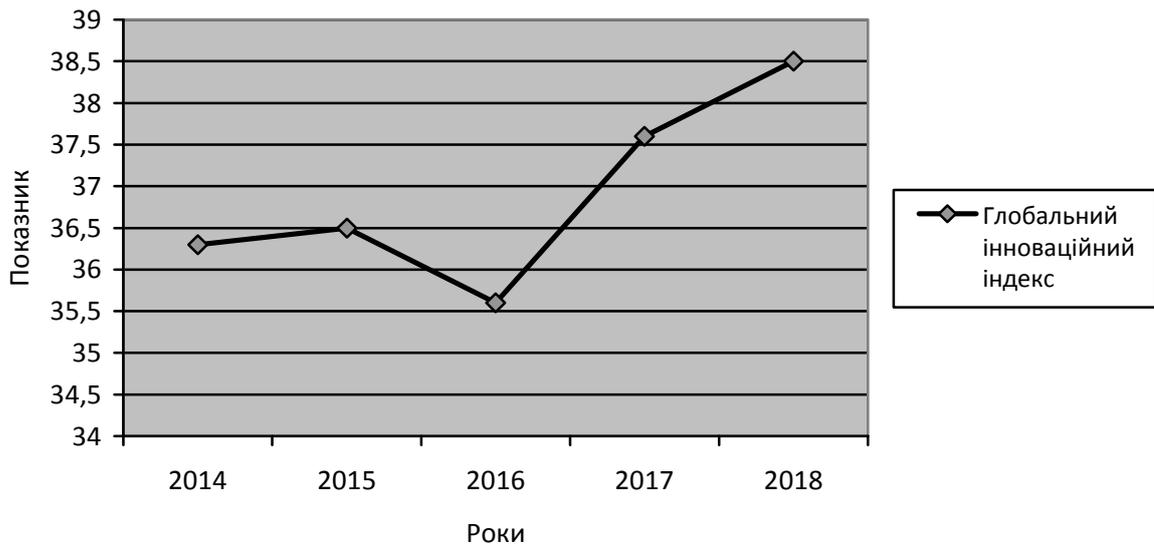

Рис. 6. Динаміка значення Глобального інноваційного індексу для України

Джерело: складено за даними [7]

В табл. 1. наведено обсяги українського експорту та імпорту товарами та послугами за останні роки.

Таблиця 1.

Зовнішня торгівля товарами та послугами України з країнами світу, млн. дол. США

Групи країн	Експорт			Імпорт		
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Усього товарів і послуг	45112,7	52579,5	57118,4	44571,1	55080,6	62944,5
Країни СНД	9752,4	10674,2	10710,3	9237,1	12128,3	13884,2
Питома вага, %	21,6	20,3	18,8	20,7	22,0	22,1
Інші країни світу	35360,3	41905,3	46408,1	35334,0	42952,3	49060,3
Питома вага, %	78,4	79,7	81,2	79,3	78,0	77,9
у т.ч. країни ЄС (28)	15827,5	20157,6	23032,0	19558,7	23330,2	26285,1
Питома вага, %	35,1	38,3	40,3	43,9	42,4	41,8

Джерело: складено за даними [2]

Аналізуючи показники зовнішньої торгівлі України з країнами світу можна зробити висновок про те, що для України характерною є глобальна переорієнтація вітчизняних експортерів на ринки країн ЄС. Так, за даними 2018 р. обсяги експорту до цих країн досягли 23,0 млрд. дол. США, що на 14,3% більше показника попереднього року, крім того, зростають і показники імпорту. Відтак, можемо констатувати, що за останні роки ситуація змінилася настільки, що тепер як в українському експорті так і в імпорті, питома вага країн СНД складає лише половину аналогічного показника країн ЄС.

У контексті проблематики нашого дослідження зазначимо, що економіка України на 50% залежить від експорту, де майже його третина – продукція сільського господарства. Це означає, що аграрний ринок є стратегічно важливою сферою глобальної економіки і бізнесу. Загалом, на аграрну продукцію та продукцію металургії у період з 2013 по 2018 рр. в середньому припадає українського експорту до країн Європейського Союзу близько 54%. Таким чином, викладене дає можливість стверджувати, що одним із ключових завдань економічної політики України є підвищення конкурентоспроможності як експортоорієнтованих галузей так і держави в цілому. Також автори поділять наукову думку І.С. Марченко [8] та вважають, що міжнародна торгівля впливає і на структуру ринків, і на поведінку вітчизняних компаній а, відтак, може розглядатись як важливий чинник розвитку конкуренції.

Сучасна стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року [9] передбачає різке зменшення залежності від імпорту важливих чинників виробництва (енергоносіїв і стратегічних видів сировини) та збільшення кількості джерел постачання цих компонентів, а також створення в Україні імпортозамінних виробництв на основі новітніх передових технологій. Стає очевидним, що для вирішення такого складного завдання вітчизняним підприємствам необхідно приділяти належну увагу нарощуванню інтелектуального капіталу, який забезпечив би потрібні знання, необхідні для створення і виведення на ринок технічних засобів з високою споживчою цінністю, інакше вони будуть вимушені шукати конкурентні переваги у дешевизні ресурсів та, в кінцевому випадку, залишатись технологічно відсталими.

Результати проведеного дослідження надають можливість виокремити основні напрями розвитку конкурентоспроможності економіки України, частина яких пов'язана із створенням сприятливих умов щодо стимулювання торгівлі та інновацій для диверсифікації експорту, підтримкою бізнесу та торгівлі.

Отже, у контексті підвищення рівня конкурентних позицій України на європейських та світових ринках важливим є забезпечення виваженої державної політики, спрямованої на формування сприятливих умов для реалізації національних інтересів у міждержавному економічному співробітництві за такими основними напрямами: підвищення якісних характеристик продукції вітчизняних виробників, впровадження в національній економіці європейських норм та стандартів, збільшення експортного потенціалу вітчизняної продукції, стимулювання розвитку імпотозаміщуючих виробництв, забезпечення інноваційної модернізації національної економіки з метою зменшення частки сировинного експорту.

Висновки із цього дослідження. Розглядаючи визначену проблематику слід підкреслити, що сьогодні економіка України знаходиться на складному етапі системних трансформацій, успішність яких залежить від рівня конкурентоспроможності всіх без виключення галузей економіки, а особливо, експортоорієнтованих.

Конкурентоспроможність національної економіки залежить від здатності держави сформувати таке бізнес-середовище, яке б стимулювало розвиток конкурентних переваг національних товаровиробників. Серед позитивних змін у напрямку розвитку конкурентоспроможності національної економіки можна виділити географію товарного експорту (економічну багатовекторність) та істотне зменшення закупівельної природної сировинної продукції. Однак, дослідження динаміки експорту демонструють залежність вітчизняних експортерів від кон'юнктури зовнішніх ринків, погіршення структурних характеристик технологічності експорту, невідповідність якісним характеристикам продукції вітчизняних виробників, нарощування експорту товарів з низькою доданою вартістю

Таким чином, підвищення рівня конкурентних позицій України на європейських та світових ринках значним чином залежить від забезпечення виваженої державної політики, спрямованої на формування сприятливих умов реалізації національних інтересів на міжнародній арені в напрямку підвищення якісних характеристик та експортного потенціалу вітчизняної продукції, стимулювання розвитку імпотозаміщуючих виробництв, забезпечення інноваційної модернізації національної економіки з метою зменшення частки сировинного експорту.

Бібліографічний список.

1. Індекс глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2018/introduction/> (дата звернення 10.04.2019).
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. Веб сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 15.04.2019)
3. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов: книга. Москва: Альпина Паблишер, 2011. 454 с.
4. Власюк Т.О. Зовнішньоторговельна безпека України: тенденції, виклики та напрями забезпечення: монографія. Запоріжжя: ФОП Макашанов В.В., 2018. 340 с
5. Федулова Л. Концептуальна модель інноваційної стратегії України. Економіка і прогнозування. 2012. № 1. С. 87-100.
6. Global R&D Funding Forecast 2017. Industrial Research Institute. URL: http://digital.rdmag.com/researchanddevelopment/2017_global_r_d_funding_forecast?pg=1#pg1 (дата звернення 21.01.2019).
7. Dutta S. The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation [Електронний ресурс] / S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent. 2018. URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf (дата звернення 22.03.2019).
8. Марченко І.С. Потенціал зовнішньої торгівлі країн ЄС та України та його вплив на глобальну конкурентоспроможність країн // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2015. №12, С.30-33.
9. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року [Електронний ресурс]. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=07a5487c-4c8a-42f8-9d76-051080b211f0> (дата звернення 01.05.2019)
10. Дергачова, В. В. Україна в системі міжнародної конкурентоспроможності: оцінка позицій, причини і шляхи відродження / В. В. Дергачова, Т. Г. Шеремет // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2010. – №7. – С. 86-90.

References.

1. Global Competitiveness Index (2018), Available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index2018/introduction/> (accessed 01 May 2019).
2. Official site of the State Statistics Service of Ukraine (2019), Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 01 May 2019)
3. Porter, M. (2011), Konkurentnaia stratelyia: Metodyka analiza otraslej y konkurentov [Competitive strategy: An analysis of industries and competitors], Al'pyna Pablysher, Moscow, Russia.

4. Vlasiuk, T.O. (2018), Zovnishn'otorhovel'na bezpeka Ukrainy: tendentsii, vyklyky ta napriamy zabezpechennia [Foreign Trade Security of Ukraine: Trends, Challenges and Directions of Provision], FOP Makashanov V.V., Zaporizhzhia, Ukraine.

5. Fedulova, L. (2012), "The Conceptual Model of Ukraine's Innovation Strategy", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 87-100.

6. Global R&D Funding Forecast (2017), "Industrial Research Institute", Available at: <http://digital.rdmag.com> (accessed 01 May 2019).

7. Dutta, S. Lanvin, B. and Wunsch-Vincent, S. (2018), "The Global Innovation Index 2018: Energizing the World with Innovation", Available at: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf (accessed 01 May 2019).

8. Marchenko, I.S. (2015), "The potential of foreign trade between the EU and Ukraine and its impact on the global competitiveness of countries", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu Seriiia «Ekonomichni nauky»*, vol. 12, pp. 30-33.

9. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2015), "Strategy for the development of high-tech industries by 2025", Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=07a5487c-4c8a-42f8-9d76-051080b211f0> (accessed 01 May 2019)

10. Derhachova, V. V. and Sheremet, T. H. (2010), "Ukraine in the system of international competitiveness: assessment of positions, causes and ways of rebirth", *Ekonomichnyj visnyk NTUU «KPI»*, vol. 7, pp. 86-90.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2019 р.